

Piotr Maroński

Muzeum Niepodległości w Warszawie

Nowe spojrzenie na materialne i niematerialne dziedzictwo Mazowsza

17 września 2021 w Domu Polonii w Pułtusku odbyła się ogólnopolska konferencja naukowa „Materialne i niematerialne dziedzictwo Mazowsza. Aspekty ochrony i popularyzacji”. Organizatorami byli: Instytut Historii Akademii Finansów i Biznesu Vistula oraz Archiwum Państwowe w Warszawie Oddział w Pułtusku. Patronat honorowy objął Marszałek Województwa Mazowieckiego Adam Struzik.

Spotkanie zainaugurowali organizatorzy: dr hab. Radosław Lolo, prof. AFiB Vistula, Monika Jurgo, dyrektor Archiwum Państwowego w Warszawie oraz dr Paweł Pietrzyk, Naczelny Dyrektor Archiwów Państwowych. Prowadzącymi w pierwszej części byli dr hab. Radosław Lolo i dr Paweł Pietrzyk. Na konferencję zostało zgłoszonych 11 referatów.

Jako pierwszy zaprezentował swój referat dr hab. Leszek Zygmunt, profesor Państwowej Uczelni Zawodowej im. Ignacego Mościckiego w Ciechanowie, który w swojej prezentacji *Kultura prawna kręgu kościelnego plockiego XIV–XV wieku w kontekście badań nad dziedzictwem kulturowym polskiego średniowiecza* odniósł się do zasobów Archiwum Diecezjalnego w Płocku, dotyczących późnego średniowiecza. Głównym celem wystąpienia było przybliżenie postaci duchownych wywodzących się z Mazowsza i mających wykształcenie prawnicze, którzy wnieśli duży wkład w kulturę prawną ówczesnej Polski, a nawet Europy. Autor zwrócił uwagę na to, że z niewielkiej podpułtuskiej wsi Mierzaniec wywodziło się, w interesującym nas okresie XIV–XV wieku, aż siedmiu wykształconych prawników, co było ewenementem jak na

owe czasy. Zaznaczył, że archiwalia, z których korzystał, były często niekompletne i zniszczone. Duża ilość dokumentów została wywieziona podczas II wojny i znajduje się nadal poza granicami naszego kraju. Przypomniał, że są czynione starania w celu ich odzyskania. Kwerendy archiwalne w Płocku powinny być kontynuowane, ponieważ przynoszą one nadal ciekawe odkrycia, przydatne do badań nad regionem.

Profesor Radosław Lolo omówił *Zasoby Archiwum Diecezji Płockiej w kontekście badań nad dziedzictwem Mazowsza*. Podobnie jak poprzednik, skupił się na przybliżeniu zasobu płockiego Archiwum i zgromadzonych w nim dokumentów, pochodzących głównie z XVII wieku i dotyczących Mazowsza. Bardzo ciekawym rodzajem źródeł, które omówił, były dwa inwentarze biskupa płockiego z 1650 i 1692/1693 roku. Zaprezentował ich fragmenty i podkreślił ich znaczenie dla badaczy kultury materialnej i niematerialnej XVII-wiecznego Mazowsza. W inwentarzach tych znajdują się szczegółowe informacje dotyczące np. onomastyki, statystyki, ale przede wszystkim stanu posiadania chłopów i szlachty z interesującego nas regionu. Najciekawsze karty, dotyczące wymienionych zabytków, prof. Lolo przedstawił podczas prezentacji multimedialnej.

Ks. dr Dariusz Majewski, były dyrektor Płockiego Archiwum Diecezjalnego, wygłosił referat na temat Pontyfikału Płockiego i historii jego odzyskania. Pontyfikał (rękopis liturgiczny), przekazany 15 kwietnia 2015 roku przez rząd Bawarii, okazał się jednym z najważniejszych zabytków rękopiśmiennych, zwróconych Polsce w ostatnich latach. O jego wywiezieniu przez Niemców w roku 1940 z Biblioteki Seminarium Duchownego w Płocku, najprawdopodobniej do Królewca, było wiadomo, ale dopiero w 1977 roku natrafiono na ślad tego zabytku w Bawarskiej Bibliotece Państwowej. Próby odzyskania tego dzieła trwały blisko 40 lat i dopiero rok 2013 przyniósł przełom w tych staraniach. Jak wielokrotnie powtarzał ks. Majewski, przyczyniła się to tego tzw. afera Hildebranda Gurlitta, w którego domu odnaleziono zrabowane podczas II wojny obrazy. Powstał wtedy w Niemczech dobry klimat ku temu, żeby po raz kolejny wystąpić o zwrot Pontyfikału. Dzięki grantowi ministerialnemu odzyskany zabytek poddano renowacji i konserwacji. Wydano też jego reprint (zaprezentowany przez referenta), który niestety nie trafił do sprzedaży, a zapoznać się z nim można wyłącznie w bibliotekach.

Dr Krzysztof Wiśniewski, kierownik Archiwum Państwowego, Oddział w Pułtusku, zajął się w swoim wystąpieniu problematyką materialnego i niematerialnego dziedzictwa benedyktynów. Rozpoczął od

omówienia tzw. falsyfikatu mogileńskiego. Dokument królewski wystawiony rzekomo w Płocku w roku 1065, a faktycznie ok. roku 1155, opisywał nadania dla klasztoru benedyktynów w Mogilne. Własnością klasztoru stały się wtedy 23 miejscowości, głównie z Wielkopolski i Kujaw, a także siedem wsi z regionu płockiego. Ten falsyfikat był z pewnością wykonanym dokumentem, fałszywie przedstawiającym włości benedyktynów. Autor zaprezentował w swoim referacie historię rozwoju działalności benedyktynów w regionie. Nawiązał do tego, że mieli oni olbrzymi wpływ na rozwój szkolnictwa na Mazowszu, a szczególnie w Pułtusku. Był to też zakon czynnie angażujący się w działania narodowowyzwoleńcze, np. powstanie styczniowe, za co jego członkowie zostali surowo ukarani przez Rosjan i zmuszeni do opuszczenia Pułtuska.

Pruskimi źródłami do dziejów Mazowsza zajął się w swoim wystąpieniu dr hab. Dariusz Milewski z UKSW. Skupił się on na przedstawieniu swojej kwerendy z Berlińskiego Archiwum (Brandenburskie Główne Archiwum Krajowe). Przeprowadził tam, w ramach szerszego grantu, listy pochodzące z Mazowsza, a kierowane głównie do pruskich dygnitarzy. Jak się okazało, w XVI i XVII wieku wymieniano dużą ilość korespondencji na różnym szczeblu. Były to listy oficjalne od m.in. wojewodów mazowieckich, ale także pisane przez urzędników niższego szczebla (podkomorzonych, starostów czy sędziów ziemskich), aż po korespondencję prywatną. Kwerenda w wymienionym archiwum, według autora, powinna być kontynuowana, bo przynosi bardzo cenne informacje, dotyczące regionu. Listy te są dość dobrze zachowane, a część z nich można było zobaczyć podczas prezentacji przygotowanej do zilustrowania wystąpienia *Pruskie źródła do dziejów Mazowsza XVI–XVII w.*

Prof. dr hab. Janusz Szczepański zajął się źródłami do dziejów walk o niepodległość na Mazowszu. Okres 1794–1920 obfituje w takie źródła (pamiętniki, listy, broszury, druki ulotne), znajdujące się w archiwach lokalnych, ale głównie w Archiwum Głównym Akt Dawnych, Archiwum Akt Nowych oraz w Centralnym Archiwum Wojskowym w Rembertowie. Cennym rodzajem dokumentacji są też miejsca pamięci. Znajdują się tam tablice okolicznościowe z różnych okresów, informujące o wydarzeniach i osobach związanych z historią i kulturą Mazowsza. Były one często fundowane przez lokalną społeczność i miały na celu upamiętnienie konkretnego wydarzenia np. bitwy. Tego typu źródła znajdują się czasem w kościołach czy na nekropoliach, a także na przydrożnych krzyżach czy kapliczkach. Autor wystąpienia pt. *Źródła do dziejów walk o niepodległość na Mazowszu 1794–1920* stwierdził, że badania

nad tego typu zabytkami są kontynuowane przez pracowników naukowych pułtuskiej uczelni oraz regionalistów poszczególnych miejscowości. Ważną grupą źródeł, wykorzystywanych w badaniach nad regionem, są niewątpliwie artykuły prasowe, infografika oraz zdjęcia znajdujące się często w prywatnych zbiorach.

Wystąpienie prof. Szczepańskiego zamknęło pierwszą część konferencji.

Następnie odbyła się promocja książki *Bitwa Warszawska z perspektywy wieku*, pod redakcją dr hab. Jolanty Załączny, wydanej przez uczelnię w Pułtusk. Publikacja jest pokłosiem referatów wygłoszonych na konferencji naukowej, poświęconej tematyce roku 1920. Jolanta Załączny przedstawiła główne cele i założenia konferencji i publikacji. Swoje uwagi i odczucia, dotyczące tej pracy, wygłosili także autorzy dwóch artykułów prof. Janusz Szczepański (*Wkład polskiego społeczeństwa w walkę z bolszewicką inwazją 1920*) i dr Marta Milewska (*Niemcy wobec wojny 1920 roku*). Książka ta składa się z siedmiu artykułów (w tym jeden w języku rosyjskim) i została wydana przez wydawnictwo lokalnej uczelni (AFiB Vistula). Jest to publikacja o niewielkiej objętości, liczy 156 stron. Redaktorka tomu, a zarazem autorka artykułu *Amerykańska pomoc dla Polaków walczących z najazdem bolszewickim*, ubolewała nad tym, ponieważ praca z założenia miała być obszerniejsza, lecz plany pokrzyżowała pandemia i brak dostępu badaczy do archiwów. Jednak, jak czytamy we wstępie do tej publikacji, „Niniejsza monografia jest jedną z wielu ukazujących się w 100. rocznicę warszawskiej wiktorii. Pozostaje mieć nadzieję, że – poprzez wieloaspektowe ujęcie tematu – zostanie zauważona i skłoni do poszukiwania odpowiedzi na postawione przez autorów pytania” – podsumowała redaktorka tomu.

W drugiej części konferencji, prowadzonej przez dr. hab. Dariusza Milewskiego, jako pierwsze swoje wystąpienie zaprezentowały dwie badaczki z Mazowieckiej Uczelni Publicznej w Płocku – dr hab. Ewa Wiśniewska i dr hab. Beata Cieśleńska. Przedstawiły one referat na temat historii szkolnictwa nauczycielskiego w Płocku zatytułowany *Polityka oświatowa samorządów w zakresie edukacji regionalnej i międzykulturowej*. Pierwsza część wystąpienia była poświęcona rozwojowi płockich szkół pedagogicznych od roku 1916/1917 do 1939/1945. Podczas swojej prezentacji referentka przedstawiła w ogólnym zarysie działalność Seminarium Nauczycielskiego, Kolegium Nauczycielskiego i Liceum Pedagogicznego w Płocku. Autorka wymieniła też zasługi wykładowców i uczniów wspomnianych szkół i ich wkład w lokalne dążenia nie-

podległościowe oraz działalność społeczną pedagogów z regionu. Płoccy nauczyciele w latach II wojny światowej angażowali się też w pracę konspiracyjną, prowadzili tajne nauczanie i działali w strukturach ruchu oporu. Dalsza część tego wystąpienia była poświęcona rozwojowi szkolnictwa pedagogicznego po wojnie i problemom z tym związanym. Po roku 1945 pojawiło się olbrzymie zapotrzebowanie na nauczycieli, których brakowało. Władze próbowały jak najszybciej wykształcić nową kadrę dla szkół i przedszkoli. Oprócz średnich szkół pedagogicznych utworzono z czasem, na bazie dwóch kolegiów nauczycielskich, Państwową Wyższą Szkołę Pedagogiczną w Płocku, przemianowaną w roku 2019 na Mazowiecką Uczelnię Publiczną w Płocku. Instytucja ta ciągle się rozwija i kształci pedagogów na kilku wydziałach.

Dr Małgorzata Gogolewska-Tośka i dr Agnieszka Sojka przedstawiły referat na temat polityki oświatowej samorządów, w zakresie edukacji regionalnej i międzykulturowej. Pierwsza część wystąpienia poświęcona była ogólnym założeniom regionalnej polityki oświatowej, w drugiej dowiedzieliśmy się o roli mediatora w edukacji międzykulturowej. Ważną rolę w rozwoju oświaty w regionach odgrywają lokalne inicjatywy społeczne, a także działalność władz samorządowych. Zdaniem autorek wystąpienia działania edukacyjne powinny dążyć do odkrywania wielokulturowej społeczności lokalnej, a wszelkie problemy czy konflikty należy rozwiązać przy pomocy mediatorów.

Działalność Mazowieckiej Regionalnej Organizacji Turystycznej omówiła Dorota Zbińkowska – dyrektorka tej instytucji. Popularyzacja dziedzictwa kulturalnego Mazowsza jest głównym celem MROT. Nowoczesna promocja regionu, tworzenie atrakcyjnych projektów turystycznych, to najważniejsze założenia stowarzyszenia. Referentka przedstawiła informacje statystyczne, dotyczące turystyki w interesującym nas regionie. Nowoczesne metody informacji w sieci to nie wszystko, zdaniem autorki, należy wyjść do ludzi i w ciekawy sposób zapoznać ich z regionem: zabytkami, kulturą i obyczajami. Dorota Zbińkowska od trzech lat wdraża nowe pomysły, a jednym z nich jest projekt „Kamperem przez Mazowsze”. Pracownicy MROT-u odwiedzili kilkadziesiąt miejscowości na Mazowszu i relacje z tych wypraw umieszczali w Internecie. Akcja okazała się skuteczna, ale jest to tylko część projektu „Moda na Mazowsze”. Szczegółowe informacje można znaleźć na stronie <https://www.mrot.pl>, a także w publikacjach tej instytucji.

Mgr Krzysztof Łukawski podczas swojego wystąpienia przedstawił prywatne muzea i kolekcje na Mazowszu. Referent wykazał, że obecnie

zarejestrowanych jest 135 muzeów prywatnych w interesującym nas regionie, a 103 z nich prowadzą osoby fizyczne.

Organizatorzy ogłosili chęć wydania drukiem tomu naukowo zredagowanych wystąpień w punktowanej monografii. Wielu obecnych wyraziło chęć kontynuacji badań, w różnych aspektach, nad materialnym i niematerialnym dziedzictwem Mazowsza

Piotr Maroński

Konferencja „**Materialne i niematerialne dziedzictwo Mazowsza. Aspekty ochrony i popularyzacji**”, Pułtusk, 17 września 2021.